

Dejan Pacek

profesor zgodovine in teologije, mladi raziskovalec pri Katedri za zgodovino
Cerkve in patrologijo,
Teološka fakulteta UL, Poljanska c. 4,
p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-naslov: dejan.pacek@teof.uni-lj.si

NEKATERI BISTVENI VIDIKI ODNOSA MED SVETIM SEDEŽEM IN JUGOSLAVIJO V OBDOBJU 1953–1970

1 UVOD

S koncem druge svetovne vojne in nasilnim prevzemom oblasti s strani komunistov se je za Katoliško cerkev (dalje: Cerkev) v Jugoslaviji, opredeljeno kot »hrbtenica reakcije«,¹ začelo obdobje večletne popolne brezpravnosti,² v katerem je komunistični režim s številnimi represivnimi ukrepi³ hotel narediti konec tako njeni družbeni moči in vplivu kot neodvisnosti v odnosu do totalitarne oblasti. Iz tega razloga je bila proticerkvena dejavnost režima prvenstveno usmerjena v izničenje oz. zmanjšanje vpliva Svetega sedeža na delovanje Cerkve v Jugoslaviji, saj si je zaradi njene mednarodne organiziranosti partija v težnji po absolutnem družbenem monopolu ni mogla v celoti podvreči.⁴ Prizadevanje komunističnih oblastnikov, da bi si Cerkev v Jugoslaviji podredili z osnovanjem t. i. narodne Cerkve, so se zaradi odločnega nasprotovanja jugoslovanskih škofov naglo izkazala za neuspešna.⁵ Režim je zato poskusil povzročiti razkol med

¹ Tamara Griesser Pečar, Pomen 'osvoboditve' za slovensko Katoliško cerkev, v: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov* (ur. A. Gabrič), Ljubljana 1996, str. 113.

² Tamara Griesser Pečar, Katoliška cerkev v komunistični Sloveniji: »sovržnik številka ena«, v: *Represivne metode totalitarnih režimov: zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta* (ur. M. Čoh Kladnik in N. Strajnar), Ljubljana 2012, str. 135 (dalje: Griesser Pečar, Katoliška cerkev).

³ Viljem Pangerl, Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. M. Benedik), Celje 1991, str. 242 (dalje: Pangerl, Cerkev); Roman Ferjančič in Lovro Šturm, *Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945*, Ljubljana 1998, str. 29.

⁴ France M. Dolinar, Katoliška Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (ur. D. Jančar), Ljubljana 1998, str. 227 (dalje: Dolinar, Katoliška Cerkev).

⁵ Miroslav Akmadža, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, v: *Croatia Christiana periodica* 27 (2003), št. 52, str. 171–181 (dalje: Akmadža, Uzroci).

škofi in duhovniki ter tako razbiti enotnost Cerkve z ustanavljanjem marionetnih duhovniških društev,⁶ ki so kot poglavitno sredstvo politike diferenciacije po besedah slovenskega notranjega ministra Borisa Kraigherja predstavljala »dejansko samo vprašanje notranjega razkrajanja cerkve in hierarhije«.⁷ Potem ko so jugoslovanski škofje s podporo Svetega sedeža septembra 1952 z odlokom *non licet* prepovedali režimska duhovniška društva, je Jugoslavija obtožila Sveti sedež vmešavanja v notranjepolitične zadeve, saj je bilo stališče njenih oblastnikov, da »zastopstvo Vatikana ne more biti vodstvo v naši državi«.⁸ V tem obdobju je režim v Vatikanu že videl največjo oviro pri urejanju odnosov med državo in Cerkvijo, kar se je odrazilo v odkritih grožnjah jugoslovanskim škofom z izgonom apostolskega nuncija iz države.⁹ Napoved, da bo v kardinalsko čast povzdignjen na montiranem procesu obsojen in nato zaprt zagrebški nadškof Alojzij Stepinac, je zato jugoslovanski vladi služila kot priročen izgovor za enostransko prekinitev diplomatskih odnosov s Svetim sedežem v decembru 1952.¹⁰

Interes jugoslovanske strani za obnovitve diplomatskih odnosov, upravljiva drža jugoslovanskih škofov do režimskih oblasti ter zaupanje papeža Pavla VI. v moč diplomacije in koristnost sporazumevanja s komunističnimi državami so omogočili začetek pogajanj o sporazumu med Svetim sedežem in Jugoslavijo junija 1964, ki je bil pod imenom Beograjski protokol podpisan junija 1966. Na njegovi osnovi so bili med Svetim sedežem in Jugoslavijo novembra istega leta vzpostavljeni poluradni diplomatski odnosi na ravni vladnih predstavništev, ki so dobili obliko običajnih diplomatskih odnosov s povzdignjenjem vladnih odposlanstev v veleposlaništvo oz. apostolsko pronunciato avgusta 1970.

2 ODNOS CERKVE V JUGOSLAVIJI DO REŽIMSKIH OBLASTI PO PREKINITVI DIPLOMATSKIH ODNOSOV S SVETIM SEDEŽEM DECEMBRA 1952

Po enostranski prekinitvi diplomatskih odnosov s Svetim sedežem 17. decembra 1952 se je jugoslovanski režim nemudoma lotil urejanja odnosov z verskimi skupnostmi, pri čemer si je pripisoval pravico, da na temelju ustavnih določb s posebnim zakonom uredi delovanje verskih skupnosti ter vzpostavi *modus vivendi* s Cerkvijo preko neposrednih pogajanj z jugoslovanskim

⁶ Prav tam, str. 184–187; Marija Čipić Rehar, Odnos med Antonom Vovkom in CMD, v: *Vovkov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 2005, str. 131–134.

⁷ Mateja Režek, Vprašanje svobode vere je vprašanje osvoboditve cerkve od Vatikana, v: *Zgodovinski časopis* 53 (1999), št. 3, str. 377 (dalje: Režek, Vprašanje).

⁸ Anton Vovk, *V spomin in opomin: osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*, Ljubljana 2008, str. 316 (dalje: Vovk, *V spomin*).

⁹ Režek, Vprašanje, str. 378, 381.

¹⁰ Akmadža, Uzroci, str. 193, 197.

episkopatom in mimo Svetega sedeža.¹¹ Na povabilo predsednika zvezne vlade Josipa Broza Tita so se 8. januarja 1953 jugoslovanski škofje sestali z njim v Beogradu, vendar so v pogovoru vztrajali, da po cerkvenem pravu posamezni škofje ali skupina škofov v odnosu do države ne morejo prevzeti pravnih obvez, ne da bi Vatikan¹² za to dal vsaj svoj pristanek. Kljub temu so se odzvali vabilu začasne zvezne komisije za ureditev odnosov z verskimi skupnostmi, da naj izrazijo svoje mnenje o predlogu Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti.¹³ Namera režima, da doseže samostojen sporazum z jugoslovanskimi škofi, je v večnem mestu sprožila zaskrbljenost, pri čemer njen vzrok ni bilo nezaupanje v vdanost jugoslovanskih škofov Svetemu sedežu, temveč v pritiskih, pa tudi laskanju oblasti, ki bi mu škofje lahko podlegli. Vatikansko Državno tajništvo je zato menilo, da je jugoslovansko vlado umestno spomniti na temeljna načela, ki veljajo pri urejanju odnosov med Cerkvijo in državo. To je bilo storjeno 16. februarja 1953 s pismom državnega podtajnika Kongregacije za izredne zadeve Cerkve Domenica Tardinija, naslovljenim na predsednika Jugoslovanske škofovske konference (JŠK), beograjskega nadškofa Josipa Ujčića. V njem je bila podana ocena, da je bila po prekinitvi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Svetim sedežem zaščita temeljnih pravic Cerkve na izjemen način zaupana zavesti, gorečnosti in vernosti jugoslovanskih škofov. Vatikan ne nasprotuje ureditvi odnosov z državo, vendar, je nadaljeval Tardini, »vsak sporazum med Cerkvijo in nacionalnimi vladami presega zakonite kompetence škofov ordinarijev in je glede na kanonske norme pridržen edino Apostolskemu sedežu«.¹⁴ Pismo je kljub neobstoju diplomatskih vezi med Svetim sedežem in Jugoslavijo prišlo do pravega naslovnika tako, da je bilo poslano preko običajne pošte, zato je bila državna oblast z njegovo vsebino seznanjena, kar je podpredsednik zvezne vlade in notranji minister Aleksandar Ranković priznal v svojem govoru pred zvezno skupščino ob sprejetju Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti.¹⁵ Ob tem se je vatikansko poluradno glasilo *L'Osservatore Romano* s hlinjeno navivnostjo spraševalo, kako je mogoče, da je v Rankovićeve roke prišlo besedilo Tardinijevega pisma, če jugoslovanski kazenski zakonik prepoveduje kršenje tajnosti dopisovanja, še večjo zlorabo pa naj bi predstavljalo dejstvo, da je Ranković v javnem branju izpustil del pisma, ki govori o pripravljenosti Svetega

¹¹ Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje (1963.–1989.)*, Zagreb 2001, str. 320 (dalje: Casaroli, *Mučeništvo*).

¹² V pričujočem prispevku je za poimenovanje subjekta mednarodnega prava, ki predstavlja Cerkev, uporabljen tako pojem Sveti sedež kot Vatikan (čeprav slednji pomeni le ozemlje cerkvene države), saj se tovrstno poimenovanje brez izjeme pojavlja tako v obravnavanem arhivskem gradivu kot v znanstveni literaturi.

¹³ Prav tam, str. 307–308; Režek, *Vprašanje*, str. 385.

¹⁴ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 308–310.

¹⁵ Režek, *Vprašanje*, str. 386.

sedeža, pa čeprav pogojni, da z jugoslovansko stranjo izpogaja še ne doseženi *modus vivendi*.¹⁶

Potem ko sta osnutek Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti¹⁷ 12. februarja 1953 objavila beograjska *Borba* in ljubljanski *Slovenski poročevalec*, je predsednik JŠK Ujčić že 19. februarja 1953 zvezni verski komisiji poslal pripombe na račun zakonskega besedila s poudarkom, da nima nikakršnih pooblastil Vatikana glede urejanja odnosov med Cerkvijo in državo. 17. aprila 1953 so se slovenski ordinariji Mihael Toroš, Anton Vovk in Maksimiljan Držečnik sestali s slovenskim notranjim ministrom Kraigherjem, ki je zatrdil, da vlada ne namerava skleniti s Cerkvijo sporazuma, ker »sporazum oz. nekaj konkordat pri nas ni mogoč, ker je dosledno izvedena ločitev Cerkve od države,« temveč se želi zgolj seznaniti z njenimi stališči glede osnutka Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti. V zvezi s tem je goriški apostolski administrator Toroš v imenu slovenskih ordinarijev prebral spomenico, v kateri so ti izrazili lojalnost oblasti, obenem pa zatrdili, da z njo samostojno ne morejo skleniti nikakršnega sporazuma. Čeprav je bila omenjena spomenica nedvoumna o možnosti sporazuma med obema stranema brez vloge Svetega sedeža, je nedolgo zatem mariborski pomožni škof Držečnik oblastem priznal, da so slovenski ordinariji omenjeno spomenico spisali, »da se zaščitimo proti eventualnim očitkom Vatikana«. ¹⁸ Slovenski ordinariji so bili medtem deležni sumničenj preostalih jugoslovanskih škofov, saj so v njihovih očeh veljali za najbolj naklonjene dialogu in ureditvi odnosov z državno oblastjo, kar je bilo zaradi prisotnosti ovaduhov v cerkvenih vrstah znano tudi njenim predstavnikom. Nasprotno so jugoslovanski škofje dosledno sledili navodilom Vatikana – pospremljenim z grožnjami o ekskomunikaciji škofov, ki bi si drznili sprejeti ponujeno roko režima –, da se škofje za nobeno ceno ne smejo pogajati z vlado glede zakona o verskih skupnostih, temveč morajo vztrajati, da je to domena Vatikana, s čimer bi izsilili obnovitev diplomatskih stikov. Zaradi tovrstnega stališča, kateremu sta se pokorila tudi oba slovenska škofa, so bili 24. aprila 1953 prekinjeni pogovori med cerkveno in

¹⁶ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 310–311.

¹⁷ Osnutek Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti je zagotavljal neodvisnost verskega življenja od države, vendar pod pogojem, da se bodo verske skupnosti pri svojem delovanju omejile izključno na versko področje, izrecno pa je prepovedoval dejavnost posameznikov in organizacij, ki bi utegnile izkoriščati vero v politične namene, kar pa je pomenilo vsakršno neverško družbeno dejavnost, med drugim tudi prisotnost v šolah ali dobroteljnost. Glede verske vzgoje in izobraževanja je zakonski osnutek predvidel, da bodo pouk v šolah vodili laiki, temeljil pa bi izključno na spoznanjih znanosti in svobodi mišljenja. Verski pouk bi bilo mogoče izvajati le v cerkvah, verskim skupnostim pa bi bilo dovoljeno ustanavljati zgolj šole za izobraževanje duhovnikov. Poleg tega je osnutek zakona izrecno dovoljeval ustanavljanje duhovniških društev, zagotavljal verskim skupnostim gmatno pomoč države pri vzdrževanju cerkvenih poslopij, prepovedoval cerkveno poroko pred civilno, verskega tiska pa ni omenjal. Režek, *Vprašanje*, str. 385.

¹⁸ Prav tam, str. 386.

državno stranjo, zvezna komisija za ureditev odnosov z verskimi skupnostmi pa je prenehala delovati.¹⁹

22. maja 1953 je jugoslovanska zvezna skupščina sprejela Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, ki se po vsebini skorajda ni razlikoval od osnutka. Obrazložitev zakona je podal podpredsednik zvezne vlade in notranji minister Ranković, ki ni izpustil priložnosti izreči očitka, da se Cerkev, v nasprotju s pravoslavno in islamsko versko skupnostjo, ni bila pripravljena sporazumeti z državno oblastjo, za kar odgovornost nosi Vatikan.²⁰ Ne glede na to, da prvi zakon o pravnem položaju verskih skupnosti ni prinesel poprave krivic ali preprečil novih²¹ in je v določenih primerih še zaostril odnos režima do Cerkve, je vendarle imel pozitivno plat, saj je naredil konec dolgoletnemu brezpravju tako pri delovanju verskih skupnosti kot ukrepih režima, obenem pa priznal škofo za zakonite predstavnike Cerkve v Jugoslaviji.²² S tem se je odprla pot do sporazumnega urejanja medsebojnih odnosov, četudi tega razvoja iz neposrednih reakcij Cerkve ni bilo mogoče razbrati. Po sprejetju omenjenega zakona se je namreč Cerkev v Jugoslaviji za daljši čas zaprla vase, pri čemer je večina cerkvenih dostojanstvenikov odklanjala vsakršen stik z državnimi organi in s tem izražala svoj pasivni odpor do sistema in njegovih institucij.²³ Po drugi strani je prav leto 1953 prineslo prvo od vrste znamenj odjuge v odnosu državnih oblasti do Cerkve, ki ne bi bila mogoča, če ne bi jugoslovanski režim po letu 1948 zaradi preloma s stalinizmom stopil na pot popuščanja terorja in decentralizacije v notranji politiki ter odpiranja svetu s politiko neuvrščenih in iskanjem zaveznikov na Zahodu v zunanji politiki. Ob tem se je izkazalo, da je odpiranje države navzven vplivalo na večjo idejno strpnost režima navznoter. V Sloveniji je mogoča tovrstna znamenja prepoznati v uredbi o izvrševanju Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, ki je dovolila poučevanje verouka v cerkvenih stavbah (1953), pomilostitvah duhovnikov (1953–1956); dovoljenju škofu Držečniku za izdajo celotnega Svetega pisma (1958–1961) in za obisk *ad limina* (1958), enako škofu Vovku (1960); dovoljenju za izdajo Ognjišča (1965) itd.²⁴ Napredek v odnosih med državo in Cerkvijo je bil tolikšen, da je predsednik slovenske skupščine Miha Marinko leta 1962 spregovoril o »*obojestranski pripravljenosti za sodelovanje pri reševanju konkretnih vprašanj*«, novoimenovani ljubljanski nadškof Anton Vovk pa je javno izrazil željo, da bi v medsebojnih odnosih »*mogli vedno najti pot pravega sožitja*«. ²⁵

¹⁹ Prav tam, str. 387–388.

²⁰ Prav tam, str. 388.

²¹ Griesser Pečar, Katoliška cerkev, str. 135.

²² Dolinar, Katoliška cerkev, str. 227.

²³ Režek, Vprašanje, str. 388.

²⁴ Pangerl, Cerkev, str. 244–245.

²⁵ Vovk, *V spomin*, str. 23.

Navkljub očitnemu napredku v iskanju sožitja med državo in Cerkvijo v Jugoslaviji, je Pavel VI. slednjo prišteval k t. i. molčeči Cerkvi, ki trpi preganjanje s strani komunističnih režimov, o čemer je prvič spregovoril v okrožnici *Ecclesiam suam* iz avgusta 1964.²⁶ Vendar je Cerkev v Jugoslaviji v primerjavi s Cerkvijo v državah za železno zaveso imela to bistveno prednost, da je mogel Sveti sedež brez vpletanja državnih oblasti imenovati nove škofe. Jugoslavija za razliko od sovjetskih satelitskih držav v svojo zakonodajo namreč ni prevzela načela o obveznem državnem pristanku v primeru škofovskih imenovanj, ki je med vsemi ukrepi najbolj dušil življenje Cerkve pod komunističnimi režimi, kar je posebej veljalo za Madžarsko in Češkoslovaško. Obenem so, z izjemo Slovenije, v vseh preostalih jugoslovanskih republikah škofje mogli nadaljevati duhovnike v župnije ali druge cerkvene službe, ne da bi pri tem morali iskati soglasje državnih organov. Avtonomija v primeru podeljevanja tako škofovskih kot duhovniških služb je posledično bistveno okrnila možnosti vplivanja režimskih duhovniških društev na delovanje Cerkve. Čeprav so jugoslovanska duhovniška društva cerkveni hierarhiji povzročala nemalo težav, iz zgoraj navedenega razloga niso mogla vplivati ali celo preprečiti škofovskih imenovanj, kakor je to uspevalo sorodnim društvom t. i. domoljubnega klera ali t. i. klera miru iz držav vzhodnega bloka. Cerkev v Jugoslaviji je zato mogla kljub zatiranju in raznovrstnim poskusom diferenciacije med njenimi pripadniki ohranjati vlogo močne, enotne in v odnosu do režima v bistvenih vidikih neodvisne ustanove.²⁷

3 POGAJANJA O SPORAZUMU MED SVETIM SEDEŽEM IN JUGOSLAVIJO IN PODPIS BEOGRAJSKEGA PROTOKOLA JUNIJA 1966

Ker je komunistični režim aktivno in avtonomno vlogo Svetega sedeža v zadevah Cerkve v Jugoslaviji tako pred kot po prekinitvi diplomatskih odnosov vztrajno razglašal za vmešavanje v jugoslovanske notranje zadeve, je z vatičanskega zornega kota kazalo, da ni mogoče pričakovati ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov, razen morda v oddaljeni in negotovi prihodnosti. Toda »*pritisak stvarnosti*« (notranjepolitični razvoj, kompleksna verska in etnična situacija ter potreba po izboljšanju odnosov z Zahodom) je imel za posledico, da je v začetku šestdesetih let pobuda za normalizacijo odnosov s Svetim sedežem prišla z jugoslovanske strani. Ena od preprek do dialoga je bila presežena s smrtjo zagrebškega nadškofa in kardinala Alojzija Stepinca 10. februarja 1960. Proti pričakovanjem njegova smrt v odnosih med Cerkvijo in državo ni sprožila

²⁶ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 32.

²⁷ Prav tam, str. 318–320.

novih velikih razprav in nasprotovanj, pozitivno znamenje pa je bilo tudi, da so mogli kardinalovi posmrtni ostanki najti svoje mesto v zagrebški stolnici. Nato je prišlo do negotovih poskusov zblížanja obeh strani, vendar so bila ta brez nadaljevanja vse dokler niso jugoslovanski škofje po koncu zasedanja JŠK 23. septembra 1960 »glede na to, da so merodajne civilne oblasti večkrat izjavile, da vlada želi urediti odnose med državo in katoliško Cerkvijo,« kakor so zapisali v uvodu memoranduma (promemorije) vladi, uradno izjavili, da je takšna tudi njihova enodušna želja, obenem pa niso pozabili poudariti, da je urejanje obojestransko želenega *modus vivendi* izključna kompetenca Svetega sedeža. V omenjenem memorandumu so izrazili tudi pričakovanje, da bo vlada spoštovala predpise Ustave in Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, ki v svojem bistvu, po prepričanju škofov, vsebujejo »vse kar je potrebno za skladen razvoj odnosov med Cerkvijo in državo po načelu svobodna Cerkev v svobodni državi,« ob tem pa dodali, da so številne pomanjkljivosti pri njihovem izvajanju nedvoumno odgovornost nižjih organov. Jugoslovanski škofje so na ta način izrazili naklonjenost in podporo začetemu dialogu med cerkveno in državno stranjo, ni pa ostalo neopaženo, da je na vsebino obravnavanega memoranduma vplival pomirljiv in toleranten značaj predsednika JŠK Ujčiča.²⁸ Odgovor jugoslovanske vlade je nosil podpis podpredsednika zvezne vlade Edvarda Kardelja in ne nekega nižjega uradnika, kakor je bilo običajno za vladne dokumente, naslovljene na cerkveno oblast v petdesetih letih. Vlada je v njem zajamčila svoj doprinos k normalizaciji in urejanju vzajemnih odnosov ter predlagala, da se začne z razgovori med predstavniki zainteresiranih strani. Opogumljen z vladnim odgovorom je nadškof Ujčič odpotoval v Rim, kjer pa se je moral soočiti z ugovorom, da obstaja še preveč neurejenih področij, da bi bilo mogoče začeti s pogajanjmi na uradni ravni.²⁹ Poleg tega si je nadškof Ujčič neuspešno prizadeval za odobritev neposrednih pogajanj med škofi in jugoslovansko oblastjo, ker so v Vatikanu vztrajali, da morajo ta biti v njihovih rokah.³⁰ V Jugoslaviji se je dialog med škofi in državnimi oblastmi, v katerem pa je bila pobuda zaradi številnih ustavnih in zakonskih sprememb na strani režima, kljub temu nadaljeval tako na zvezni ravni kakor tudi v republikah, vendar z neenako rodovitnostjo in različnimi uspehi.³¹

²⁸ Prav tam, str. 312–314; Borut Košir, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. Stoletju* (ur. M. Benedik, J. Juhant in B. Kolar), Ljubljana 2002, str. 267 (dalje: Košir, Cerkev); Zdenko Roter, *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973*, Ljubljana 1976, str. 252–253 (dalje: Roter, *Katoliška cerkev*).

²⁹ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 314–315.

³⁰ Mateja Režek, *Država in katoliška cerkev v Jugoslaviji (1945–1966)*, v: *Država in cerkev: izbrani zgodovinski in pravni vidiki: mednarodni posvet, 21. in 22. junija 2001* (ur. A. Šelih in J. Pleterški), Ljubljana 2002, str. 319–320 (dalje: Režek, *Država in katoliška cerkev*).

³¹ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 316.

Papež Janez XIII. je začel dialog Cerkve s komunističnim svetom in na ta način postavil temelje novi vatikanski *Ostpolitik*, tj. politike do komunističnega Vzhoda, katere cilj je bila zagotovitev popolne svobode za dejavnost Cerkve.³² Njegova prisotnost na Petrovem sedežu je predstavljala za Jugoslavijo pomirjujoče dejstvo, četudi zaradi tega ni prišlo do takojšnjih velikih sprememb v odnosih med njo in Svetim sedežem. Pozitivno znamenje je vsekakor bilo vztrajno prizadevanje jugoslovanske vlade, da bi našla pot do vzpostavitve formalnih meddržavnih odnosov,³³ pri čemer je na cerkveni strani v vlogi pobudnika prvih pogovorov in kontaktov med jugoslovanskimi in vatikanskimi predstavniki nastopal milanski nadškof in kardinal Giovanni Montini.³⁴ Med drugim sta vatikanska in jugoslovanska stran leta 1962 prvič tajno stopili v stik prav v Milanu.³⁵ Leto dni zatem, ko je bil Montini izbran za novega papeža z imenom Pavel VI., so junija 1964 srečanja obeh strani dobila uraden značaj z izmenjavo promemorij, ki sta določili vsebino nadaljnjih razgovorov. Vzajemni problemi, s katerimi sta se nameravala Sveti sedež in Jugoslavija soočiti, so bili mučni in težki, pa vendar niso predstavljali skoraj neobvladljivih težav, s katerimi se je Cerkev srečevala na Madžarskem in Českoslovaškem.³⁶ Že v prvih kontaktih s Svetim sedežem je jugoslovanska stran naglasila, da je njeno temeljno načelo pri urejanju odnosov z različnimi verskimi skupnostmi njihova brezpogojna pravna enakost. Iz tega razloga je režim od začetka ponovne vzpostavitve uradnih odnosov zavračal možnost sklenitve sporazuma s Svetim sedežem, ki bi zgolj za Cerkev v Jugoslaviji spremenil zakonske odredbe, ki so na osnovi Ustave in Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti veljale za vse verske skupnosti v Jugoslaviji. Tovrstno stališče je v Vatikanu sprožilo vprašanje smiselnosti sodelovanja v procesu t. i. normalizacije odnosov med Cerkvijo in državo, ki sta ga sicer podpirala tako jugoslovanska vlada kot episkopat. Slednji je Svetemu sedežu svetoval, da naj ne zavrne ali prekine pogajanj, ker bi to predstavljalo veliko nevarnost za delovanje Cerkve v Jugoslaviji. Na drugi strani je jugoslovanska vlada sklenitev sporazuma, čeprav je v zvezi z njim izključevala možnost spremembe splošnih – in enostranskih – zakonskih odredb glede delovanja verskih skupnosti, pogojevala s ponovno vzpostavitvijo diplomatskih odnosov s Svetim sedežem.³⁷ Končna odločitev o bodisi nadaljevanju bodisi propadu pogajanj je

³² Prav tam, str. 91, 139; Arhiv Slovenije (ARS), AS 1211, Fond Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi (dalje: KOVS), šk. 156, fasc. Seje komisije SRS za odnose z verskimi skupnostmi, m. 18/1983-II, Zapisnik 2. seje Komisije SR Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, 4. 4. 1983, str. 6.

³³ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 317.

³⁴ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. Razne informacije 1966, Informacija o razgovoru Predsednika Republike z odposlancem Vlade SFRJ pri Vatikanu tov. Cvrlijo, 1. 12. 1966, str. 2.

³⁵ Režek, *Država in katoliška cerkev*, str. 320.

³⁶ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 318.

³⁷ Prav tam, str. 321–322.

bila tako v rokah Pavla VI. Zanj je bilo značilno veliko zaupanje v diplomacijo, ki ga je spremljalo prepričanje, da za diplomacijo Svetega sedeža služenje mednarodnemu miru ni drugorazredno v odnosu do služenja veri in Cerkvi. V zvezi s tem je zgovorno dejstvo, da je leta 1951, na vrhuncu hladne vojne, v predavanju slušateljem cerkvene diplomatske akademije diplomacijo Svetega sedeža opredelil kot umetnost miru. Ker je v vlogi papeža želel tako prispevati k popuščanju medblokovske napetosti kot zagotoviti spoštovanje temeljnih pravic Cerkve s strani komunističnih režimov, je v času njegovega pontifikata Vatikan nadaljeval z razvijanjem odnosov s komunističnimi državami, katerim je pot predhodno utiral Janez XIII.³⁸ Predstavljeni motivi Pavla VI. pojasnjujejo, zakaj se je Sveti sedež, potem ko so bila leta 1963 začeta pogajanja z češkoslovaško in madžarsko vlado (ki pa so le v drugem primeru dala rezultat v obliki podpisa bilateralnega dokumenta z dne 15. septembra 1964),³⁹ navkljub upravičenim dvomom v smiselnost jugoslovanske pobude odločil, da v začetku leta 1965 začne z uradnimi pogajanjimi o sporazumu in obnovitvi diplomatskih odnosov z Jugoslavijo.

Prvi del uradnih pogajanj se je odvijal med 15. in 23. januarjem 1965 v Beogradu, pri čemer je vatikansko stran zastopal podtajnik Kongregacija za izredne zadeve Cerkve Agostino Casaroli v spremstvu Luigija Bongianina, jugoslovansko delegacijo pa so sestavljali podtajnik zveznega Predsedstva in član Zvezne komisije za verska vprašanja Petar Ivičević v vlogi predsednika ter Boris Kocijančič in Vitomir Dobrila.⁴⁰ Jugoslovanska stran je najprej poskušala izpogajati možnost intervencije ob imenovanju škofov v obliki predhodnega pristanka, vendar je vatikanska delegacija ta predlog brezpogojno zavrnila, saj bi njegova uresničitev izničila neprecenljivo prednost, ki jo je Cerkev v Jugoslaviji uživala v primerjavi s Cerkvijo v drugih komunističnih državah. Kljub vztrajanju jugoslovanskih predstavnikov v zvezi s predhodnim pristankom so se pogajanja nadaljevala, saj jugoslovanska vlada, vedoč, da je Sveti sedež pripravljen raje opustiti zamisel o sporazumu kot popustiti pri tem, tega vprašanja ni postavljala kot *conditio sine qua non*.⁴¹ Druga jugoslovanska zahteva se je nanašala na Zavod sv. Hieronima v Rimu, ki je od leta 1901 deloval kot hrvaški papeški zavod. S koncem druge svetovne vojne je omenjeni zavod postal središče hrvaške duhovniške in politične emigracije, zaradi česar so se v njegovem povojnem delovanju združila tako verski kot protikomunistični in protijugoslovanski aspekt. Jugoslovanska vlada je v zvezi z njim v pogajanjih postavila več zahtev:

³⁸ Prav tam, str. 142–143.

³⁹ Prav tam, str. 154, 168, 218.

⁴⁰ Prav tam, str. 322–323.

⁴¹ Prav tam, str. 324–326; Marija Čipić Rehar, Priprava, sprejem in pomen protokola med SFRJ in Svetim sedežem, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 42 (2002), št. 3, str. 81 (dalje: Čipić Rehar, Priprava).

da postane odprt za vse jugoslovanske škofe (in ne le hrvaške) ter vse duhovnike (med drugim tudi tiste, ki so člani režimskih duhovniških društev); da je njegov rektor jugoslovanski državljani, imenovan s strani vlade; da ob jugoslovanskih državnih praznikih zavod izobesi jugoslovansko zastavo; da preneha nuditi gostoljubje cerkvenim osebam, ki so sovražne do nove Jugoslavije. Četudi so bili vatikanski pogajalci seznanjeni, da je delovanje zavoda nemalokrat v nasprotju z lastnim statutom, niso želeli prevzeti formalnih obvez z naslova vladnih zahtev, temveč so pomirjujoče zatrjevali, da bodo hrvaški škofje s pomočjo kadrovanja poskrbeli, da v prihodnje prenehajo razlogi za vladno nezadovoljstvo.⁴² Naslednji kamen spotike je predstavljala cerkvena prepoved režimskih duhovniških društev. Jugoslovanska stran je zahtevala, da Sveti sedež prekliče vse kazni in prepovedi, med drugim tudi ekskomunikacije duhovnikov, ki so se kljub odloku *non licet* jugoslovanskih škofov iz septembra 1952 nadalje udeleževali v omenjenih društvih. Jugoslovanska vlada se je pri tem sklicevala na to, da štiti ustavno zajamčeno pravico svojih državljanov (vključujoč duhovnike) do združevanja. Sveti sedež je na tovrstno argumentacijo odgovarjal, da se je oseba, ki je izbrala duhovništvo, prostovoljno odrekla uresničevanju nekaterih svojih državljanskih pravic, ob tem pa je pravica do združevanja materija, v zvezi s katero je duhovnik prav posebej dolžan biti poslušen cerkveni hierarhiji in spoštovati cerkvene norme. Zahtevna dvodnevna pogajanja o statusu duhovniških društev so se končala s Casarolijevo izjavo, s katero je jugoslovanska vlada vzela na znanje, »da je Sveti sedež pripravljen na ponovno prevpraševanje, na poglobljen način in v dogovoru s katoliškim episkopatom Jugoslavije, tega problema, s čimer bi našel mogoče ustrezne rešitve«, obenem pa izrazila pričakovanje, da do rešitev pride v bližnji prihodnosti. Vatikanska izjava je v očeh jugoslovanskih škofov, ki so v preteklosti zavzeli odločno negativno stališče do duhovniških društev, izpadla kot popuščanje režimu, vendar se je Casaroli, poznavajoč jugoslovanski episkopat, zavedal, da ta prihodnost ne bo nastopila prav kmalu.⁴³ Jugoslovanska stran je enako odločno kot je zahtevala priznanje duhovniških društev, nasprotovala, izraženo z režimsko terminologijo, »zlorabi cerkvene funkcije za politične cilje«, torej za cilje, ki so nasprotni režimski politiki.⁴⁴ Vladni pogajalci so vatikanskim predstavnikom navedli primere tovrstnih zlorab: rušenje enotnosti jugoslovanskih narodov; verska in nacionalna nestrpnost; kršenje pravic in svobode državljanov; zloraba vere za zakonsko nedovoljene namene. Ob tem je jugoslovanska vlada stopnjevala svoje zahteve in od Svetega sedeža terjala, da obsodi primere sodelovanja duhovnikov iz emigracije v protijugoslovanskih terorističnih dejavnostih, pri čemer so imeli v mislih predvsem hrvaške

⁴² Prav tam, str. 81; Casaroli, *Mučeništvo*, str. 327–329.

⁴³ Prav tam, str. 329–332.

⁴⁴ Prav tam, str. 332.

duhovnike. Na Vatikan so letele tudi pritožbe na t. i. protijugoslovansko propagando, ki naj bi jo preko raznih medijev, med drugim tudi vatikanskega tiska in radia, izvajali pripadniki duhovniške emigracije. Tekom pogajanj so vladni predstavniki izpostavili tudi bolj specifična vprašanja, kot je tisto o možnosti beatifikacije kardinala Stepinca in kanonizacije bl. Nikola Tavelića, frančiškana, ki so ga leta 1391 ubili muslimani v Jeruzalemu, ki pa dejansko niso predstavljala velikih težav za pogajalce.⁴⁵

Sveti sedež je želel s pogajanjem, po besedah Casarolija, »na najboljši mogoč način zagotoviti več prostora ter večje spoštovanje pravic in življenja Cerkve in katoličanov v Jugoslaviji«. Ker so vatikanski pogajalci upoštevali, da jugoslovanska vlada ni pripravljena dopustiti pravnih izjem za Cerkev v odnosu do preostalih verskih skupnosti, so svojo taktiko oprli na že uveljavljena jugoslovanska ustavna in zakonska načela – spričo tega so se morali soočiti s polemičnimi očitki jugoslovanske strani, da je vse, kar zahteva Sveti sedež, že zagamčeno vsem jugoslovanskim državljanom in tako tudi katoličanom z Ustavo in njej podrejenimi zakoni – ter zahtevali njihovo popolno uresničitev. Tako je Sveti sedež zahteval, da se ustavno načelo svobode vesti in veroizpovedi uveljavi za vse kategorije državljanov, torej tudi za tiste, za katere to načelo v praksi ni veljalo (učitelji, vojaki, zaposleni v bolnišnicah, vrtcih in internatih ter drugih javnih ustanovah), v zvezi s tem pa je opozarjal na še eno neuresničeno ustavno načelo, tj. enakost vseh državljanov pred zakonom. Vatikanski pogajalci so si poleg tega prizadevali izboljšati položaj Cerkve v Jugoslaviji na področju državnega nadzora semenišč, omejitev javnih cerkvenih manifestacij in poučevanja dogmatskega in moralnega nauka Cerkve, ki je imel v očeh režima pogosto politični značaj. Vendar je največja skrb Svetega sedeža veljala šoli in vzgoji mladine, pri čemer je od jugoslovanske vlade na osnovi ustavno zagamčene pravice staršev do vzgoje otrok zahteval jamstva glede spoštovanja svobode vesti in prepričanj katoliških učencev v državnih šolah.⁴⁶

Uvodna pogajanja so bila zaključena, ne da bi dala viden rezultat, zato so ista vprašanja zaposlovala pogajalce tudi v drugem sklopu srečanj, ki so se vršila v maju in juniju 1965 v Beogradu. Tokrat je bilo kot rezultat pogajanj vendarle oblikovano besedilo *ad referendum*, ki je torej moralo v nadaljevanju dobiti potrditev najvišjih uradnih avtoritet.⁴⁷ Takšno besedilo je bilo s strani Svetega sedeža predloženo v presojo jugoslovanskim škofom. Zagrebški nadškof in novoimenovani kardinal Franjo Šeper se je v njihovem imenu spraševal o smiselnosti sklenitve bilateralnega sporazuma, ki ne bi dodal nič novega temu, kar je že zapisano v jugoslovanski ustavi in drugih zakonih, bi pa morda pustil vtis,

⁴⁵ Prav tam, str. 333–337; Čipić Rehar, Priprava, str. 82.

⁴⁶ Prav tam, str. 82–83; Casaroli, *Mučeništvo*, str. 337–342, 344.

⁴⁷ Prav tam, str. 342–345.

da Sveti sedež sprejema jugoslovanske zakone, ki postavljajo ovire delovanju Cerkve in ne sprejemajo v dokončno njenega prava.⁴⁸

Pogajalci so se zopet srečali 9. in 10. decembra 1965, tokrat v Rimu. Sveti sedež se je v pogajanjih znašel v položaju, da po eni strani Cerkev v Jugoslaviji ni bila izpogajana nobena nova pravica poleg tistih, ki jih je vsem verskim skupnostim jamčila jugoslovanska ustava in drugi zakoni, medtem ko bi po drugi strani moral prevzeti obveze v zvezi z očitano teroristično in politično dejavnostjo predstavnikov Cerkve, kar je med jugoslovanskim (predvsem pa hrvaškim) episkopatom, klerom in verniki zbuvalo velik odpor. Vatikanska stran je zato jugoslovanski ponudila obnovitev diplomatskih odnosov (pri čemer sta se obe strani že prej, domnevno upoštevajoč »občutljivost« Srbske pravoslavne Cerkve, dogovorili, da bodo ti nepopolni oz. bodo imeli neobičajno obliko, saj bi apostolski delegat imel obenem misijo odposlanca Svetega sedeža pri jugoslovanski vladi, ta pa bi imela svojega odposlanca pri Svetem sedežu),⁴⁹ ne da bi bil obenem sklenjen poseben sporazum, čemur pa so v Beogradu na osnovi že prej znanih stališč odločno nasprotovali. Zaradi vztrajanja jugoslovanske vlade, da Cerkev ne dovoli nobene pravne izjeme v odnosu do preostalih verskih skupnosti, je Sveti sedež v nadaljevanju pogajanj, od katerih ni odstopil tako zaradi bojazni jugoslovanskih škofov pred morebitnimi posledicami (te bi poslabšale položaj Cerkve, ki je bil v Jugoslaviji neprimerno boljši kot v drugih komunističnih državah) kot zaradi njihove želje, da bi v državi zopet stalno deloval vatikanski diplomat (ki bi omogočil Svetemu sedežu, da nudi pomoč Cerkev v odnosih z vlado), svoje zahteve, po izjavi Casarolija, »ogulil do kosti« in jih tako omejil na zahtevo po varovanju temeljnih in ustavno zajamčenih pravic Cerkve in njenih vernikov s strani jugoslovanske države. Po drugi strani je Sveti sedež »v dolgih in mučnih pogajanjih« z jugoslovansko vlado uspel iz pravno zavezujočega dela protokola izločiti vladni zahtevi, ki sta v največji meri zbuvali zaskrbljenost pri jugoslovanskih škofih, tj. vladna intervencija pri imenovanju škofov in cerkvena odobritev režimskih duhovniških društev, ter neposredno povezovanje terorizma z dejavnostjo cerkvenih oseb.⁵⁰

Pavel VI. je 1. maja 1966, potem ko je po lastnih besedah »dobro premislil in pretehtal razloge za in proti,« razglasil uradni začetek poslednje faze pogajanj. Srečanja pogajalskih skupin so se odvijala med 18. in 25. majem 1966, tokrat zopet v Rimu. Protokol je začel dobivati svojo dokončno obliko; med drugim so bile vanj vnesene pravno neobvezujoče t. i. ustne izjave (verbalne deklaracije). Ker se je v končno besedilo protokola vendarle vpletla tema o terorizmu

⁴⁸ Prav tam, str. 347.

⁴⁹ Prav tam, str. 346; AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolicy, m. Razne informacije 1966, Informacija o razgovoru Predsednika Republike z odposlancem Vlade SFRJ pri Vatikanu tov. Cvrlijo, 1. 12. 1966, str. 4.

⁵⁰ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 349–351, 353.

in političnem delovanju Cerkve, je kardinal Šeper opozarjal, da bo zaradi tega »izgledalo, kot da je uspel poskus zvezne vlade, da Sveti sedež utiri na svojo protihirvaško smer« ter zato predlagal odlog podpisa protokola oz. nov premislek o celotni problematiki. Obenem je Vatikanu predlagal, da protokol ne bi bil javno objavljen ter zaprosil za možnost, da jugoslovanski škofje izjavijo, da ta ni formuliran po predlogih in v dogovoru z njimi. Slednjič je Šeper, ne zaradi tega, ker je popustil v svojih stališčih, temveč zaradi pokorščine Svetemu sedežu, sprejel papeževo odločitev, da se protokol podpiše.⁵¹

Protokol je v Beogradu 25. junija 1966 z vatikanske strani podpisal vodilni in najzaslužnejši pogajalec Agostino Casaroli, z jugoslovanske strani pa Milutin Morača, član zveznega izvršnega sveta in predsednik zvezne Komisije za verska vprašanja.⁵² Četudi t. i. Beograjski protokol ni predstavljal mednarodne pogodbe na ravni konkordata, je vendarle imel naravo mednarodnega dokumenta, ki je vseboval formalno bilateralno jamstvo o spoštovanju ustavnih in zakonskih določb, ki zadevajo delovanje Cerkve, s strani jugoslovanske države.⁵³ Poleg tega se je z Beograjskim protokolom jugoslovanski režim odpovedal možnosti, da bi odnose s Cerkvijo v Jugoslaviji urejal mimo Svetega sedeža.⁵⁴ Po drugi strani je Sveti sedež s podpisom protokola uradno priznal in s tem dal podporo jugoslovanski družbeno-politični stvarnosti in ustavnemu redu, v katerem Cerkev in vse ostale verske skupnosti »uživajo priznan družbeni in pravni položaj,« s čimer si je jugoslovanski režim na notranjepolitičnem področju zagotovil večjo lojalnost katoličanov.⁵⁵ Ob tem nobena od podpisnic protokola z njim ni sprejela večjih obveznosti od tistih, ki so določene v jugoslovanski ustavi in zakonih ali na drugi strani v uradnih dokumentih Cerkve. S tega zornega kota protokol ni prinesel niti novih pravic niti novih dolžnosti za nobeno stran,⁵⁶ razen vzajemne dolžnosti, da proučita sporne primere delovanja uradnih organov ali oseb, na katere bi opozorila nasprotna stran.⁵⁷

V uvodnem delu protokola so podana temeljna izhodišča, na katerih temelji besedilo protokola. Jugoslovanska stran navaja naslednja osnovna načela urejanja odnosov med Cerkvijo in državo: svoboda vesti; svoboda veroizpovedi; ločitev med Cerkvijo in državo; enakopravnost in enakost vseh verskih skupnosti; enakopravnost vseh državljanov, ne glede na to, katero vero izpovedujejo ali

⁵¹ Prav tam, str. 358–361; AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. Razne informacije 1966, Informacija o razgovoru Predsednika Republike z odposlancem Vlade SFRJ pri Vatikanu tov. Cvrljivo, 1. 12. 1966, str. 2.

⁵² Košir, Cerkev, str. 267.

⁵³ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 357.

⁵⁴ Roter, *Katoliška cerkev*, str. 282.

⁵⁵ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. 1967 (št. 78/67), Intervju z odposlancem SFRJ pri SS tov. Cvrljivo, objavljen v časopisu, RELAZIONI INTERNAZIONALI' pod naslovom »Godina dana odnosa izmedju Beograda i Sv. Stolice«, 13. 7. 1967, str. 3.

⁵⁶ Jožica Grgič, *Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo po letu 1960*, Ljubljana 1983, str. 65.

⁵⁷ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 354–357.

pa nobene; svoboda ustanavljanja verskih skupnosti; priznanje verskih skupnosti za pravne osebe; svoboda verskih dejavnosti in kulta. Na osnovi navedenih načel Jugoslavija Svetemu sedežu priznava pravne kompetence nad Cerkvijo v Jugoslaviji in pravico jugoslovanskih škofov do rednih stikov s Svetim sedežem.⁵⁸ Jugoslavija se je poleg tega zavezala k varovanju svobode vesti in svobode veroizpovedi na vseh ravneh državno-politične organizacije.⁵⁹ Osnovna stališča Svetega sedeža se nanašajo na zahteve jugoslovanskih oblasti: nasprotovanje morebitnim zlorabam cerkvenih in verskih funkcij za cilje, ki so dejansko političnega značaja; obsodba vsakega dejanja terorizma ali političnega nasilja, brez ozirov kdo so njegovi storilci, in v zvezi s tem obsodba dejavnosti, ki bi mogle škodovati Jugoslaviji ali krniti njeno politično moč in integriteto.⁶⁰ V tretjem delu protokola se vpleteni strani obvezujeta k trajnim in formaliziranim oblikam medsebojnih odnosov, in sicer najprej z izmenjavo apostolskega delegata Svetega sedeža v Beogradu in odposlanca jugoslovanske vlade v Vatikanu, ter pozneje z izmenjavo rednih diplomatskih predstavnikov, in sicer apostolskega pronuncija v Beogradu in jugoslovanskega veleposlanika v Vatikanu.⁶¹ V zadnjem delu protokola so navedeni problemi, o katerih sta se strani pogajali, ne da bi našli dokončne rešitve in so ubesedeni v t. i. ustnih izjavah: imenovanje novih škofov, duhovniška društva, Zavod sv. Hieronima v Rimu, delovanje duhovnikov v emigraciji, vprašanje svobode vesti in veroizpovedi v državnih šolah, poučevanje verouka ter pravica Cerkve do lastništva in vračila nepremičnin.⁶² Kompleksnost okoliščin, v katerih je bil obravnavani protokol izpogajan in nato ratificiran, ponazarja dejstvo, da ga jugoslovanska vlada ni nikoli objavila v Uradnem listu, kar samo po sebi pričuje o njeni negotovosti pri urejanju odnosov s Cerkvijo oz. njeni nepripravljenosti, da bi sprejete mednarodne obveznosti doma ustrezno uresničila.⁶³ Vendar je kljub začetni nezaupljivosti jugoslovanska vlada sčasoma spoznala in priznala, da podpis Beograjskega

⁵⁸ »Vlada SFRJ upošteva pristojnosti Svete Stolice pri opravljanju njene jurisdikcije nad katoliško cerkvijo v Jugoslaviji pri spiritualnih vprašanjih in vprašanjih, ki so cerkvenega in verskega značaja, kolikor ne nasprotujejo notranji ureditvi SFRJ. – Škofom katoliške Cerkve v Jugoslaviji bo tudi v prihodnje zagotovljena možnost vzdrževanja stikov s Sveto Stolicco, meneč, da imajo takšni stiki izključno verski in cerkveni značaj.« V: Roter, *Katoliška cerkev*, str. 282.

⁵⁹ »Pristojni organi družbeno-političnih skupnosti (občina, okraj, pokrajina, republika, federacija) varujejo vsem državljanom, brez kakršnihkoli razlik, dosledno uporabo zakonov in drugih predpisov, s katerimi je zavarovano vprašanje svobode vesti in svoboda izpovedovanja vere, ki je zagotovljeno z ustavo SFRJ. – Vlada SFRJ je pripravljena preučiti primere, za katere bi Sveta Stolica menila, da je potrebno, da jo v zvezi s temi vprašanji opozori.« V: prav tam.

⁶⁰ »Sveta Stolica potrjuje načelno stališče, da se mora dejavnost katoliških duhovnikov pri opravljanju njihovih duhovniških dolžnosti odvijati v verskih in cerkvenih okvirih in da v skladu s tem ne morejo zlorabiti verske in cerkvene funkcije v namene, ki bi dejansko imeli politični značaj. – Sveta Stolica je pripravljena proučiti primere, za katere bi vlada SFRJ menila, da je potrebno, da jo v tem pogledu opozori.« V: prav tam.

⁶¹ Prav tam, str. 282–283.

⁶² Casaroli, *Mučeništvo*, str. 354–355; Košir, *Cerkev*, str. 268–269.

⁶³ Dolinar, *Katoliška Cerkev*, str. 228.

protokola »označuje novo fazo v odnosih med Cerkvijo in državo oz. SFRJ in Vatikanom v smeri nadaljnjega urejanja in normalizacije odnosov«. ⁶⁴

4 RAZVOJ ODNOSOV MED SVETIM SEDEŽEM IN JUGOSLAVIJO DO OBNOVITVE OBIČAJNIH DIPLOMATSKIH ODNOSOV AVGUSTA 1970

Režimski izvedenec za verska vprašanja Zdenko Roter tolmači, da se je po letu 1960 v odnosih med Cerkvijo in Jugoslavijo začel prehod iz t. i. konfliktnega obdobja v t. i. kompromisno obdobje, pri čemer sta se »srečali državna politika kooperativnosti ter cerkvena politika prilagajanja socialistični državi in družbeni ureditvi«. Omenjeni prehod je poleg stikov med zvezno vlado in katoliškim episkopatom na osnovi memoranduma jugoslovanskih škofov z dne 23. septembra 1960 ter pogajanj o sporazumu med Svetim sedežem in Jugoslavijo med junijem 1964 in junijem 1966 bistveno zaznamovala vzpostavitev poluradnih diplomatskih odnosov na ravni vladnih odposlanstev po podpisu Beograjskega protokola 25. junija 1966 in obnovitev popolnih diplomatskih odnosov s povzdignjenjem vladnih odposlanstev v apostolsko pronunciaturo oz. veleposlaništvo 14. avgusta 1970. ⁶⁵ Ponovno vzpostavljeni diplomatski odnosi so kljub svoji okrnjenosti od začetka izrazito presegali običajne bilateralne odnose, saj je Sveti sedež pod papežem Pavlom VI. poudarjeno nastopal v vlogi svetovne duhovne, moralne in diplomatske sile, Jugoslavija pa se je že dobro desetletje prej uveljavila kot vodilna v skupini neuvrščenih držav. Spričo sorodnih ciljev mednarodne dejavnosti, kot je prizadevanje za mir in popuščanje medblokovske napetosti ter razvoj t. i. tretjega sveta, se je sodelovanje med državama v skladu s predhodnimi pričakovanji jugoslovanskega političnega vrha začelo prvenstveno razvijati »v vprašanjih vojne in miru«. ⁶⁶ V zvezi s tem se je naglo uveljavila praksa izmenjevanja stališč o najbolj perečih problemih mednarodne skupnosti, med drugim z večkratno izmenjavo pisem med jugoslovanskim predsednikom Titom in Pavlom VI. ⁶⁷ Bliskovit napredek v meddržavnih odnosih je dobil odmevno potrditev z avdienco predsednika jugoslovanskega Zveznega izvršnega sveta Mika Špiljaka pri Pavlu VI. 10. januarja 1968, ki se je v zgodovino vpisala kot prvi obisk katerega od predsednikov komunistične vlade

⁶⁴ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. 1968 (30/1968-1), Mednarodna orientacija Vatikana – Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo – Vatikan in škofovska konferenca v Jugoslaviji – Vatikan in duhovniška emigracija – Odposlanstvo vlade SFRJ pri Sv. Stolic, 21. 10. 1968, str. 3.

⁶⁵ Roter, *Katoliška cerkev*, str. 281.

⁶⁶ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. Razne informacije 1966, Informacija o razgovoru Predsednika Republike z odposlancem Vlade SFRJ pri Vatikanu tov. Cvrlijo, 1. 12. 1966, str. 3.

⁶⁷ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, 1968 (30/1968-1), Mednarodna orientacija Vatikana – Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo – Vatikan in škofovska konferenca v Jugoslaviji – Vatikan in duhovniška emigracija – Odposlanstvo vlade SFRJ pri Sv. Stolic, 21. 10. 1968, str. 1–4.

pri papežu.⁶⁸ Ob tem so odnosi med Cerkvijo v Jugoslaviji in režimom vidno zaostajali za odnosom med Svetim sedežem in Jugoslavijo. Krivca za takšno stanje za razliko od preteklosti Vatikan in Beograd nista našla drug v drugem, temveč v delu jugoslovanskega (predvsem hrvaškega) episkopata in klera, o katerem je tesen papežev sodelavec kardinal Angelo Dell'Acqua konec decembra 1967 presojal, da »zaostaja v dogajanju in zgleda da niti ni v stanju, da dojame in uveljavi novo politiko Svetega sedeža«. ⁶⁹ Iz tega razloga se je po podpisu protokola razširilo reklo, ki naj bi najsplošneje označevalo stanje odnosov med Cerkvijo in Jugoslavijo: V višinah sije sonce, spodaj pa se bliska in grmi.⁷⁰

Z vzajemnim imenovanjem vladnih odposlancev v novembru 1966, ki ga je spremljala izmenjava osebnih poslanic med Pavlom VI. in Titom, je Jugoslavija kot prva komunistična država ponovno vzpostavila diplomatske odnose s Svetim sedežem, pri čemer je do konca obravnavanega obdobja z njim »regulirala odnose« in izmenjala diplomatske predstavnike le še Kuba.⁷¹ Za odposlanca jugoslovanske vlade pri Svetem sedežu je bil imenovan Hrvat Vjekoslav Cvrle, na kar je v največji meri vplivalo dejstvo, da ni bil le poznavalec Vatikana, temveč tudi znanec Pavla VI., s katerim se je spoznal v vlogi jugoslovanskega konzula v Milanu, kjer je bodoči papež predhodno deloval kot nadškof.⁷² Odposlanstvu jugoslovanske vlade pri Svetem sedežu je bila poleg splošnih nalog diplomatskega predstavništva v primerih imenovanj novih jugoslovanskih škofov naložena naloga »ustvariti možnost za vpliv na njihov izbor s strani Vatikana,«⁷³ saj je Beograjski protokol vprašanje o predhodnem pristanku jugoslovanske države v primerih škofovskih imenovanj pustil odprto, hkrati pa je jugoslovanska stran že v t. i. ustni izjavi napovedala, da ga bo »ponovno postavila, ko se bo za to pokazala potreba«. ⁷⁴ Jugoslovanske namere so prišle do izraza že v enem od prvih škofovskih imenovanj po obnovitvi diplomatskih odnosov, ko je bil generalni vikar ljubljanske nadškofije Stanislav Lenič 29. novembra 1967 imenovan za ljubljanskega pomožnega škofa. O tem je odposlanca Cvrlo 2. decembra 1967 obvestil Casaroli, ki je bil julija istega leta imenovan za tajnika Kongregacije za izredne zadeve Cerkve.⁷⁵ Vatikanskemu sogovorniku je Cvrle

⁶⁸ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969 (št. 20/1969), Poročilo odposlanstva SFRJ pri SS: »Razvoj odnosov med Sveto Stolico in SFR Jugoslavijo«, 3. 3. 1969, str. 4.

⁶⁹ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. 1967 – Razne informacije, Informacija, ki se nanaša na razgovor med odposlancem Cvrlo in kardinalom Dell'Acqua o odnosih med SFRJ in Sveto Stolico, 7. 12. 1967, str. 1.

⁷⁰ Pangerl, Cerkve, str. 248.

⁷¹ AS 1211, KOVS, šk. 3, fasc. 1973, Izveštaj ambasade SFRJ pri Sv. Stolic za 1972. godinu, 10. 2. 1973, str. 6.

⁷² Senol Selimović, Kako sam Tita doveo papi, v: *Slobodna Dalmacija*, 12. 4. 2005, na: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/2005012/temedana02.asp> (pridobljeno: 28. 3. 2016).

⁷³ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. Razne informacije 1966, Informacija o vprašanjih v zvezi z izmenjavo predstavnikov med SFRJ in Sveto Stolico, Priloga: Zadaci izaslanstva vlade SFRJ pri Sv. Stolic na cerkveno-političnem planu, 16. 9. 1966, str. 2. Zadaci izaslanstva SFRJ pri Sv. Stolic, str. 1.

⁷⁴ Roter, *Katoliška cerkev*, str. 289.

⁷⁵ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 54.

dejal, da je »pričakoval, da bo obveščen o kandidaturi in ne o izvršenem dejstvu,« ter da v prihodnjih postopkih na jugoslovanski strani pričakujejo »drugačen odnos in postopek«. Casaroli mu je odgovoril, da si bo odposlanstvo Svetega sedeža v Beogradu tudi v bodoče prizadevalo, da »na diskreten način spozna naše reakcije in mišljenje o kandidatu,« vendar v posameznih vatikanskih kongregacijah niso naklonjeni vnaprejšnjemu obveščanju in posvetovanju v zvezi z imenovanjem škofov, ker ostajajo zvesti starodavni praksi, poleg tega pa želijo obvarovati popolno zaupnost postopka.⁷⁶ Za drugo specifično nalogo jugoslovanskega odposlanstva je bilo določeno prizadevanje, »da progresivni del Rimske kurije in posameznih redov pride v čim pogostejši kontakt z našim višjim in nižjim klerom, da bi se to odrazilo v njihovem konstruktivnem odnosu do oblasti v SFRJ«. ⁷⁷ Tako je s posredovanjem odposlanstva v Jugoslaviji v drugi polovici junija 1968 bival dekan kardinalskega zbora Eugène Tisserant, ki se je navdušil nad »državnikom« Titom, konec novembra 1968 pa se je tam mudil poddirektor glasila *L'Osservatore Romano* Federico Alessandrini, ki je pozneje v omenjenem glasilu med drugimi pozitivnimi ocenami obiska poudaril tudi »svobodo kulta v Jugoslaviji«. ⁷⁸ V slovenskih razmerah je želji jugoslovanskega režima, »da se uradna pokonciliska vatikanska politika na ustrezen način vodi s strani cerkvene hierarhije v naši državi,« ⁷⁹ služilo sodelovanje priznanega teologa in zagovornika idej Drugega vatikanskega koncila Vladimirja Truhlarja s Papeške univerze Gregoriana z jugoslovanskim odposlanstvom, ki je v naslednjih letih z veliko pozornostjo spremljalo njegovo delovanje v Rimu in domovini in z njim vzdrževalo pogoste stike. ⁸⁰ Poleg navedenih so posebne naloge jugoslovanskega odposlanstva bile še: vzpostavitev stalnih kontaktov s člani t. i. kolonije jugoslovanskega klera v Rimu; sodelovanje z vatikanskimi glasili, posebej slovensko in hrvaško redakcijo Radia Vatikan; spremljanje vatikanskega in italijanskega medijskega poročanja o delovanju Cerkve v Jugoslaviji ter odnosih med Svetim sedežem in Jugoslavijo; spremljanje delovanja Zavoda sv. Hieronima in

⁷⁶ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. 1967 (št. 78/67), Iz razgovora Cvrle-Casaroli o imenovanju biskupa i slučaju Draganovića, 9. 12. 1967, str. 1–2.

⁷⁷ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. Razne informacije 1966, Informacija o vprašanih v zvezi z izmenjavo predstavnikov med SFRJ in Sveto Stolicu, Priloga: Zadaci izaslanstva vlade SFRJ pri Sv. Stolici na cerkveno-političnem planu, 16. 9. 1966, str. 2, 4.

⁷⁸ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969 (št. 20/1969), Poročilo odposlanstva SFRJ pri SS: »Razvoj odnosov med Sveto Stolicu in SFR Jugoslavijo«, 3. 3. 1969, str. 8–9; AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969 (št. 2/1969), Informacija o bivanju prof. F. Alessandrini, vice-direktorja, Osservatore Romano v Jugoslaviji, 26. 12. 1968, str. 3.

⁷⁹ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. Razne informacije 1966, Informacija o vprašanih v zvezi z izmenjavo predstavnikov med SFRJ in Sveto Stolicu, Priloga: Zadaci izaslanstva vlade SFRJ pri Sv. Stolici na cerkveno-političnem planu, 16. 9. 1966, str. 1.

⁸⁰ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969, Informacija o razgovoru odposl. V. Cvrle z dr. Karlom Vladimirjem Truhlarjem, prof. na Gregorianski univerzi v Rimu, dne 18. 1. 1968, 20. 1. 1969, str. 1–2.

duhovnikov emigrantov ter seznanjenje Svetega sedeža z morebitnimi primeri zlorabe cerkvene funkcije v politične namene z njihove strani.⁸¹

Sveti sedež je izpolnil eno od ključnih obvez iz Beograjskega protokola, ko je bil po predhodni službi na apostolski nunciatu na Japonskem za apostolskega delegata in odposlanca Svetega sedeža pri jugoslovanski vladi po posredovanju Casarolija, »*kot eden najbolj usposobljenih v naši službi*,« imenovan naslovni nadškof mesta Heraclea Mario Cagna. Njegova nova diplomatska misija je bila »*edinstvenega pomena in teže*,«⁸² ker je Vatikan s pomočjo uspešnega sodelovanja z Jugoslavijo želel doseči dva velika strateška cilja: afirmacijo med neuvrščenimi državami, v katerih je že tedaj prepoznal ključno prizorišče delovanja Cerkve v prihodnosti, in vzpostavitev urejenih odnosov s preostalimi komunističnimi državami, med katerimi so skoraj vsi sovjetski sateliti imeli večinsko katoliško prebivalstvo, obenem pa je bil položaj Cerkve tam posebej težak. Zaradi pomena Jugoslavije v globalni politiki Svetega sedeža so glede na trditve odposlanca Cvrle njegovi predstavniki po podpisu Beograjskega protokola »*kot po pravilu*« izjavljali, da je »*enotna in močna Jugoslavija v interesu miru in stabilnosti v Evropi*,« obenem pa Sveti sedež Jugoslaviji ni želel »povzročati težav« spričo tega, da »*interno*« le ni bil popolnoma zadovoljen s položajem Cerkve v državi.⁸³ V zvezi s tem je zgovorno dejstvo, da Sveti sedež vsaj do začetka leta 1969 ni niti enkrat uradno interveniral pri jugoslovanskem odposlanstvu v primeru katerega od spornih vprašanj lokalnega značaja s področja odnosov med Cerkvijo in državo, temveč je njihovo reševanje dosledno prepuščal krajevnim škofom, ki jim je naložil skrb za vzdrževanje normalnih odnosov z oblastmi.⁸⁴ Upoštevanje interesov Cerkve v Jugoslaviji, posebej njenih najkonservativnejših in do sodelovanja z režimom najbolj zadržanih škofov, je Vatikan tako podredil lastnim globalnim interesom, ob tem pa omenjene škofove, v skladu z izjavo Pavla VI., podano ob prvem uradnem srečanju z odposlancem Cvrlo, »*da morajo dobri katoličani biti tudi dobri državljani*,«⁸⁵ poskušal »*obzirno in postopoma spraviti na pot realnejšega in bolj pozitivnega odnosa v politiki do države*.«⁸⁶ Vzporedno s tem se je Sveti sedež po podpisu Beograjskega protokola sistematično

⁸¹ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. Razne informacije 1966, Informacija o vprašanih v zvezi z izmenjavo predstavnikov med SFRJ in Sveto Stolicco, Priloga: Zadaci izaslanstva vlade SFRJ pri Sv. Stolicco na cerkveno-političnem planu, 16. 9. 1966, str. 2–5.

⁸² Casaroli, *Mučeništvo*, str. 363.

⁸³ AS 1211, KOVS, šk. 3, fasc. 1973, Izveštaj ambasade SFRJ pri Sv. Stolicco za 1972. godinu, 10. 2. 1973, str. 3, 6.

⁸⁴ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969 (št. 20/1969), Poročilo odposlanstva SFRJ pri SS: »Razvoj odnosov med Sveto Stolicco in SFR Jugoslavijo«, 3. 3. 1969, str. 12–13.

⁸⁵ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolicco, m. Razne informacije 1966, Informacija o sprejemu odposlanca vlade SFRJ pri Sveti Stolicco pri papežu Pavlu VI., 30. 12. 1966, str. 2.

⁸⁶ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolicco, m. 1968 (30/1968-1), Mednarodna orientacija Vatikana – Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo – Vatikan in škofovska konferenca v Jugoslaviji – Vatikan in duhovniška emigracija – Odposlanstvo vlade SFRJ pri Sv. Stolicco, 21. 10. 1968, str. 4–5.

lotil reševanja vprašanj organizacijske in kadrovske narave, tj. urejanja škofijskih meja (pri čemer je v primeru bodoče koprške škofije čakal na dokončen dogovor o razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo), ustanavljanja cerkvenih pokrajin (tako je leta 1968 ustanovil slovensko cerkveno pokrajino in povzdignil ljubljansko nadškofijo v rang metropolije) ter imenovanja novih škofov (na kar režim v stikih z vatikanskimi predstavniki ni izrazil pripomb).⁸⁷

Po prihodu v Jugoslavijo je Cagna izpolnil svojo dolžnost in se predstavil tako zveznim kot republiškim oblastem, vendar se je kmalu izkazalo, da bo veliko bolj kot odposlanec Svetega sedeža pri jugoslovanski vladi dejaven v vlogi apostolskega delegata oz. bo kot osebni predstavnik papeža pri jugoslovanski krajevni Cerkvi nastopal, kakor se je leta 1969 izrazil splitski škof Frane Franić, kot »*dejanski šef*« *jugoslovanskih škofov, ki je urejanje odnosov med njimi in jugoslovansko vlado »v celoti rezerviral zase*«. Tovrstno ravnanje je bilo v nasprotju z določbo Beograjskega protokola, da vatikanski odposlanec pri jugoslovanski vladi zastopa interese Svetega sedeža in ne jugoslovanskega episkopata, ki bi moral samostojno urejati odnose z državnimi oblastmi.⁸⁸ Poleg tega je postalo pravilo, da se je v stikih z državnimi organi izogibal temam s področja mednarodne politike in jih v zvezi s tem prosil za razumevanje »*z ozirom, da so njegovi posli in funkcije v SFRJ religioznega značaja*«, obenem pa je vzdrževal zelo številne in intenzivne kontakte s predstavniki cerkvene hierarhije ter se z najbolj izpostavljenimi škofi (zagrebškim, đakovskim, beograjskim in ljubljanskim) srečeval še pogosteje kot z ostalimi.⁸⁹ Iz tega razloga je drža Cagne pri jugoslovanskih oblasteh na začetku zbujala negotovost, v naslednjih letih pa se je izkazalo, da gre pri tem za premišljeno taktiko Svetega sedeža. Ta je določil, da se Cagnov delokrog omeji izključno na zadeve, vezane na Cerkev v Jugoslaviji in se v zvezi z njenimi problemi pred jugoslovansko vlado sklicuje na Beograjski protokol in dobre meddržavne odnose (kar je konec koncev odgovarjalo obema stranema, posebej jugoslovanski, ki je odnos med Cerkvijo in državo še naprej tolmačila kot njeno notranjepolitično zadevo, »*urejeno z Ustavo in pozitivnimi zakoni*«), medtem ko je razvijanje meddržavnih odnosov postala skrb jugoslovanskega odposlanstva pri Svetem sedežu in odgovarjajočih uradov vatikanske kurije (kar je prav tako odgovarjalo eni in drugi strani, jugoslovanski predvsem zato, ker je uspešno sodelovanje s Svetim sedežem

⁸⁷ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri SS 1969–1971, m. 1969 (št. 20/1969), Poročilo odposlanstva SFRJ pri SS: »Razvoj odnosov med Sveto Stolico in SFR Jugoslavijo«, 3. 3. 1969, str. 13–15.

⁸⁸ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. 1969 (št. 20/1969), Informacija o razgovoru odposlanca Cvrle (ob prisotnosti Humna in Dobrile) s škofom Franićem, dne 26. in 27. 6. 1969 v Rimu, 28. 6. 1969, str. 1.

⁸⁹ AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolic, m. 1967 (št. 7/67-64), Informacija o obiskih in kontaktih odposlanca Sv. sedeža pri Vladi SFRJ msgr. Cagne – Informacija Državnega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu, 11. 11. 1967, str. 1, 3.

na področju mednarodne politike prispevala k bolj konstruktivnemu odnosu Cerkve v Jugoslaviji do režima).⁹⁰

Štiri leta po podpisu Beograjskega protokola sta se Jugoslavija in Sveti sedež odločila, da na osnovi pozitivnega razvoja meddržavnih odnosov, kakor tudi odnosov med režimskimi oblastmi in Cerkvijo v Jugoslaviji, uresničita neizpolnjeno obvezo iz omenjenega protokola in vzpostavita običajne diplomatske odnose, saj so obstoječi imeli »*edinstveno diplomatsko obliko*«. ⁹¹ Odposlanstva obeh vlad sta namreč imela značaj poluradnih diplomatskih predstavništev, zato sta bila deležna popolnega diplomatskega tretmana (jugoslovanska vlada se je konec leta 1967 odločila, da bo odposlanca Cagno obravnavala na enak način kot druge veleposlanike in šefe diplomatskih misij, medtem ko je Sveti sedež imel takšen odnos do odposlanca Cvrlja že od začetka), ne pa tudi značaja diplomatskega predstavništva, »*kar 'via fakti' tudi so,*« kakor je oktobra 1968 presodil jugoslovanski odposlanec Cvrlje. ⁹² Navedeno dejstvo je dobilo formalno obeležje, ko je bila 14. avgusta 1970 v jugoslovanskih medijih objavljena odločitev Zveznega izvršnega sveta, da bo Jugoslavija s Svetim sedežem vzpostavila odnose na ravni veleposlaništev. Devet dni pozneje je omenjeno odločitev dopolnila vest, da je bil z ukazom predsednika republike Tita za novega veleposlanika pri Svetem sedežu imenovan dotedanji odposlanec Cvrlje, medtem ko je Pavel VI. za apostolskega pronuncija (veleposlanika) Svetega sedeža v Jugoslaviji imenoval dotedanjega apostolskega delegata in odposlanca Cagna. ⁹³ Vatikanski diplomat Casaroli je dokončno normalizacijo diplomatskih odnosov označil za »*krono pogajanj*«, ⁹⁴ v katerih je sodeloval z jugoslovansko stranjo v sredini šestdesetih let, nadaljnji razvoj dogodkov pa je pokazal, da so diplomatski odnosi med Svetim sedežem in Jugoslavijo ostali na doseženi ravni tako v formalnem kot vsebinskem pogledu polnih dvajset let oz. vse do leta 1990. ⁹⁵ V navedenem letu pa se je spričo sprememb na jugoslovanskem notranjepolitičnem prizorišču, ki so sledila prvim povojnim demokratičnim volitvam po posameznih republikah, začelo spreminjati stališče Svetega sedeža o nujnosti ohranitve Jugoslavije. Njeni družbenopolitični ureditvi in ozemeljski

⁹⁰ AS 1211, KOVS, šk. 3, fasc. 1973, Izveštaj ambasade SFRJ pri Sv. Stolici za 1972. godinu, 10. 2. 1973, str. 1, 7.

⁹¹ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 363.

⁹² AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. 1967 (št. 7/67-64), Informacija o obiskih in kontaktih odposlanca Sv. sedeža pri Vladi SFRJ msgr. Cagne – Informacija Državnega sekretariata za zunanje zadeve v Beogradu, 11. 11. 1967, str. 2; AS 1211, KOVS, šk. 1, fasc. Informacije odposlanstva SFRJ pri Sv. Stolici, m. 1968 (30/1968-1), Mednarodna orientacija Vatikana – Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo – Vatikan in škofvska konferenca v Jugoslaviji – Vatikan in duhovniška emigracija – Odposlanstvo vlade SFRJ pri Sv. Stolici, 21. 10. 1968, str. 5, 9–10.

⁹³ AS 1211, KOVS, šk. 2, fasc. Razno 1970, S Sveto Stolicu na ravni veleposlaništev (Delo, 14. 8. 1970), Cvrlje – veleposlanik v Vatikanu (Delo, 23. 8. 1970).

⁹⁴ Casaroli, *Mučeništvo*, str. 363.

⁹⁵ AS 1211, KOVS, šk. 4, fasc. 1989, Izveštaj o radu Ambasadorja SFRJ pri Svetoj Stolicu Štefana CIGOJA za vreme njegovog mandata od 20. novembra 1985. do 15. septembra 1989. godine, september 1989.

celovitosti je Sveti sedež odrekel podporo januarja 1991 s pozivom vsem vpletenim stranem k spoštovanju človekovih pravic in pravice narodov do samoodločbe. S tem je Sveti sedež takratni jugoslovanski republiki Slovenijo in Hrvaško prvič in le posredno, toda obenem dovolj jasno podprl pri prizadevanjih za demokratizacijo in državno samostojnost, ki jo je leto dni zatem v obeh primerih mednarodno priznal pred veliko večino drugih držav.⁹⁶

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

ARS, AS 1211, Fond Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi.

Literatura

Akmaž, Miroslav, Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, v: *Croatica Christiana periodica* 27 (2003), št. 52, str. 171–202.

Casari, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje (1963.–1989.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2001.

Čipić Rehar, Marija, Priprava, sprejem in pomen protokola med SFRJ in Svetim sedežem, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 42 (2002), št. 3, str. 75–90.

Čipić Rehar, Marija, Odnos med Antonom Vovkom in CMD, v: *Vovkov simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2005, str. 131–144.

Dolinar, France M., Katoliška Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990* (ur. D. Jančar), Nova revija, Ljubljana 1998, str. 222–233.

Ferjančič, Roman in Šturm, Lovro, *Brezpravje: slovensko pravosodje po letu 1945*, Nova revija, Ljubljana 1998.

Grgič, Jožica, *Odnosi med Vatikanom in Jugoslavijo po letu 1960*, Delavska enotnost, Ljubljana 1983.

Griesser Pečar, Tamara, Pomen 'osvoboditve' za slovensko Katoliško cerkev, v: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov* (ur. A. Gabrič), Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996, str. 111–138.

Griesser Pečar, Tamara, Katoliška cerkev v komunistični Sloveniji: »sovražnik številka ena«, v: *Represivne metode totalitarnih režimov: zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta* (ur. M. Čoh Kladnik in N. Strajnar), Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2012, str. 131–145.

Jurkovič, Ivan, Dejavnost Svetega sedeža za mir v Srednji in Vzhodni Evropi, v: *Bogoslovni vestnik* 61 (2001), št. 2, str. 221–243.

Košir, Borut, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik, J. Juhant in B. Kolar), Družina, Ljubljana 2002, str. 255–270.

⁹⁶ Ivan Jurkovič, Dejavnost Svetega sedeža za mir v Srednji in Vzhodni Evropi, v: *Bogoslovni vestnik* 61 (2001), št. 2, str. 227–229.

- Pangerl, Viljem, Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. M. Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 235–251.
- Režek, Marija, Vprašanje svobode vere je vprašanje osvoboditve cerkve od Vatikana, v: *Zgodovinski časopis* 53 (1999), št. 3, str. 367–390.
- Režek, Mateja, Država in katoliška cerkev v Jugoslaviji (1945–1966), v: *Država in cerkev: izbrani zgodovinski in pravni vidiki: mednarodni posvet, 21. in 22. junija 2001* (ur. A. Šelih in J. Pleterski), Ljubljana 2002, str. 309–321.
- Roter, Zdenko, *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976.
- Vovk, Anton, *V spomin in opomin: osebni zapiski škofa Antona Vovka od 1945 do 1953* (ur. B. Otrin), Družina, Ljubljana 2003.

Spletni viri

- Selimović, Šenol, Kako sam Tita doveo papi, v: *Slobodna Dalmacija*, 12. 4. 2005, na: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/2005012/temedana02.asp> (pridobljeno: 28. 3. 2016).

POVZETEK

V pričujočem prispevku avtor s pomočjo spominov vatikanskega diplomata Agostina Casarolija, arhiva slovenske Verske komisije in obstoječe znanstvene literature prikaže nekatere bistvene vidike odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970. Avtor pojasnjuje, da se je po enostranski prekinitvi diplomatskih odnosov s Svetim sedežem decembra 1952 v sredini šestdesetih let pot za obnovitev diplomatskih odnosov odprla tako zaradi interesa jugoslovanske strani, kot zaradi pravne države jugoslovanskih škofov do režimskih oblasti in začetega odpiranja vesoljne Cerkve komunističnim državam. Po črki sporazuma med Svetim sedežem in Jugoslavijo, ki je bil pod imenom Beograjski protokol podpisan junija 1966, so bili med državama novembra istega leta vzpostavljeni poluradni diplomatski odnosi na ravni vladnih odposlanstev, ki so dobili obliko običajnih diplomatskih odnosov s povzdignjenjem vladnih odposlanstev v veleposlaništvo oz. apostolsko pronunciaturo avgusta 1970. Na osnovi obnovljenih diplomatskih odnosov se je med Svetim sedežem in Jugoslavijo razvilo intenzivno sodelovanje na polju mednarodne politike, medtem ko so odnosi med Cerkvijo in režimom v Jugoslaviji vidno zaostajali za meddržavnimi odnosi.

KLJUČNE BESEDE: Sveti sedež, Jugoslavija, diplomatski odnosi, Ostpolitik, Beograjski protokol

Summary

CERTAIN SIGNIFICANT ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE HOLY SEE AND YUGOSLAVIA IN THE PERIOD 1953–1970

In this article the author with the help of the memoirs of the Vatican diplomat Agostino Casaroli, the archives of the Slovenian Religious Commission, and existing scientific works presents some of the significant aspects of the relationship between the Holy See and Yugoslavia in the period from 1953 to 1970. The author explains that after the unilateral termination of diplomatic relations with the Holy See in December 1952, the path for the renewal of diplomatic relations was opened in the middle of the 1960s due to the interest of the Yugoslav side as well as due to the reconciliatory stance of the Yugoslav bishops towards the regime authorities and the start of the opening of the universal Church towards Communist countries. Issuing from the agreement between the Holy See and Yugoslavia, which was signed in June 1966 under the name Belgrade Protocol, semi-official diplomatic relations were established between the countries in November of the same year on the level of government delegations and which were given the form of ordinary diplomatic relations with the promotion of government delegations into the embassy and Apostolic Nunciature in August 1970. Based on the restored diplomatic relations, an intense cooperation between the Holy See and Yugoslavia was developed in the field of international politics, while relations between the Church and the regime in Yugoslavia visibly lagged behind relations between the states.

KEYWORDS: *Holy See, Yugoslavia, diplomatic relations, Ostpolitik, Belgrade Protocol*